

N Ts L

ERUIT SLEPEN

overzicht

- introductie
- het bereik van het Hebreeuwse werkwoord en de daarvan afgeleide woorden
- de verantwoording van onze vertaling
- de vernederlandsing van de Hebreeuwse woorden
- gevolgen voor het taalgebruik en de theologie

introductie

Met de Nederlandse uitdrukking ‘eruit slepen’ ontvangen we het Hebreeuwse werkwoord נָצַל / NátSàL. Van dit werkwoord is maar één woord afgeleid, het zelfstandig naamwoord הַצָּלָה / HàTsTsáLáH in Esther 4:14, waar het steevast met ‘redding’ wordt vertaald.

Over de etymologische herkomst bestaat overeenstemming: de basis is een beweging n.l. ergens iets of iemand met moeite uittrekken. In de woordenboeken vinden we daarom een reeks betekenissen, die uiteenloopt van ‘redden’, ‘bevrijden’ tot ‘ontrukken’ en ‘beroven’, maar ook ‘helpen’. De keuze wordt bepaald door de context en dus door de vertaler. Een concordante en idiolecte vertaling laat die keuzemogelijkheden zien. De Nederlandse zegswijze ‘eruit slepen’ biedt die ruimte. Dat heeft voor sommige teksten grote gevolgen voor de interpretatie zoals we zullen laten zien.

het bereik van het Hebreeuwse werkwoord en de daarvan afgeleide woorden

In de Qalmodus komt het werkwoord in TaNaKh niet voor. Dat zegt iets over de aard van de gebruiksmogelijkheden van dit werkwoord. Een vooronderstelde betekenis van de qalmodus moet afleidbaar zijn van de wel voorkomende modi.

De Niph’almodus wordt in de lexica als eerste genoemd en wordt zowel reflexief als passief vertaald en komt maar weinig voor. Een paar teksten:

Deut.23:16 (SV 15):

SV: Gij zult eenen knecht (heerdienaar) aan zijn heer (machtiger)

niet overleveren (doen opsluiten), die van zijn heer tot u ontkomen zal zijn (zich eruit aan 't slepen is).

Gen.32:31(SV 30):

En Jakob noemde (riep) de naam van die plaats Pni'eel, want *zeide hij* ik heb God gezien van aangezicht tot aangezicht en mijne ziel (lichaamziel) is gered geweest (sleepte zich eruit of werd eruit gesleept).

De Pi'eelmodus komt ook maar vier keer voor en geeft het werkwoord een intensieve betekenis en dikwijls ook een causatieve. Dat is hier het geval.

De gebruikelijke vertaling is 'beroven', waarom is niet duidelijk, want in de teksten detoneert die vertaling;

II Kron.20:25:

En daarna kwamen Josafath en zijn volk hun buit roven (eruit slepen).

Ex.3:22 = Ex 12:36:

. . . . en zij beroofden (sleepten eruit) de Egyptenaren.

We komen verderop uitvoerig over deze tekst te spreken, die opneemt wat reeds in Ex.11:3 staat.

Ez/14:14:

. . . . zij zouden door hun gerechtigheid hun ziel (lichaamziel) redden (eruit slepen).

In de hiph'ilmodus komt dit werkwoord verreweg het meeste voor. Die geeft aan het werkwoord een causatieve betekenis. Om die in een vertaling herkenbaar te maken, geven we die in de Vertaalbijbel weer met het hulp werkwoord 'doen'. De woordenboeken geven als eerste betekenis:

onttrekken, wegnemen.

Enkele teksten:

Gen.31:9:

Zo heeft God de kudde uws vaders **weggenomen** en mij gegeven. vgl Gen.31:16l

Ps.119:

Onttrek het woord der waarheid niet geheel uit mijn mond.

Als tweede betekenis en het meest gekozen geven de woordenboeken:

redden en bevrijden. Enkele teksten:

Ex.12:27:

. . . het is een paasoffer (חֶבֶד-פֶּסַח = slacht-hinksprong) voor JHWH, die hinksprong over de huizen van de kinderen Israels; . . . en **redde** (NBG51: spaarde) onze huizen.

Jes.44:20:

. . . . hij **redt** zijn leven (lichaamziel) niet . . .

De Hoph'almodus, het passivum van de Hiphíl, komt maar twee keer voor in de participiumvorm:

Amos 4:11:

. . . . aan een brandhout gelijk geworden uit het vuur **gerukt** . . . .

De Hithpa'eelmodus, die aan het werkwoord een reflexieve betekenis geeft, komt alleen voor in

Ex.33:8:

En de Israëlieten **onthielden zich** van sieraad van den Berg Horeb af.

De enige afleiding is het zelfstandig naamwoord הַצֵּלָה /

HáTsTsieLáH komt alleen voor in de bekende tekst in Esther 4:14: Want als gij in deze tijd blijft zwijgen, dan zal er voor de Joden wel van andere zijde **redding** en uitkomst opdagen.

de verantwoording van de vertaling in de Vertaalbijbel

Als we het betekenisveld van de woordstam N Ts L overzien, valt op, dat de positieve strekking overheerst; zie met name Esth.4:14! Bovendien wordt duidelijk, dat aan de basis van het taalgebruik een **handeling, een beweging** ligt, waardoor het woord een neutrale functie heeft. De lexica geven slechts in enkele teksten het woord de uitgesproken negatieve lading van roven, beroven en plunderen en wel als het in de Pl'eelmodus voorkomt, maar ook daar niet consequent en alleen in de vertaling van twee teksten in Exodus, die ook nog vrijwel aan elkaar gelijk zijn.

Wie concordantie en idiolectie methodisch toepast - en dat probeert de Vertaalbijbel - zal proberen een Nederlands woord of een Nederlandsse zegswijze te vinden, die in alle teksten, waarin deze woordstam voorkomt, herkenbaar is en voor de lezer de hele reikwijdte aan nuances open houdt. Dat kan met de Nederlandse zegswijze 'eruit slepen'.

In de Niph'almodus is de vertaling: zich eruit slepen;

in de Hiph'ílmodus: eruit doen slepen;

in de Hoph'almodus eruit gesleept doen worden;

en in de Hithpa'eelmodus: zich eruit doen slepen: dat zou de voor de hand liggende constructie kunnen zijn. Maar hier blijkt dat het Hebreeuws een aspect heeft, dat ook in de Piéelmodus te voorschijn komt. Of 'zich onthouden van' (sieraden - de

gebruikelijke vertaling) dit aspect recht doet is de vraag; van 'zich beroven' geldt hetzelfde. Wat doen ze met de sieraden (van de Egyptenaren mee gekregen) die hen de mogelijkheid gaven een gouden kalf te 'gieten'. 'Ze slepen ze achter zich aan' zou kunnen. We laten het hier verder onbesproken. Wel is dit er een voorbeeld van hoeveel consequenties concordant vernederlandsen oproept: een heilzaam en vruchtbaar kritisch proces m.i.

Aan de Pi'eelmodus besteden we extra aandacht. Daar vragen de zo opvallende teksten Ex.3:32 en 12:36 onze aandacht. De extreem negatieve betekenis van 'roven' en 'plunderen' kan niet louter toegeschreven worden aan het intensieve karakter van de Pi'eelmodus, omdat de basisbetekenis daarvoor te neutraal is en een handeling aanduidt, waarschijnlijk dus slepen. Het vergt twee keer een interpretatieve keuze in eigenlijk een en dezelfde context. Dynamisch equivalent noodzaakt die context bovendien allerminst tot zo'n negatieve begrip. De Pi'eelmodus houdt zeker niet naar zijn aard die negatieve strekking in. Maar voor wie concordantie belangrijk vindt, omdat daardoor in een Nederlandse vertaling de Hebreeuwse taalstructuur zichtbaar wordt, is de vertaling met een woord, dat de overwegend positieve strekking laat horen, een vereiste.

Blijft de vraag waar deze extreem negatieve strekking vandaan komt. Waarschijnlijk van de LXX! De Joodse vertalers uit de 3e eeuw v. Chr. hebben hier gekozen voor het Griekse σκυλευω / skuleuoo, dat letterlijk 'villen' betekent maar voor 'afpakken' of 'buit maken' gebruikt werd. Hier stuiten we op de spanning tussen deze oude Griekse vertaling van de Torah en het Hebreeuwse origineel. Hoewel deze LXX eerst door de Joodse schriftgeleerden is geautoriseerd, zijn zij daar later op terug gekomen. Na de LXX zijn er zeker twee andere vertalingen in het Grieks gemaakt, waarvan alleen fragmenten bewaard zijn gebleven. In een daarvan n.l. de Aquila, is in Ex voor het Griekse βοηθεω / boétheoo = helpen gekozen.

Samenvattend:

Omdat de pi'eelmodus zeker niet dwingt tot de zo negatieve vertaling 'roven' en 'plunderen' en er ook voor wie dynamisch equivalent vertalen wil, de context dat niet vergt, en omdat voor wie concordant wil vertalen de positieve strekking dient te domineren, is de keuze voor voor 'eruit laten slepen; goed te verantwoorden. De vertaling luidt wanneer het

concordantieprincipe wordt toegepast:

“en-die-JHWH-van-Israel hij-geeft gratie aan- het volk;
 en voorts-doen-zij-hen-wensen,
 en-voorts-eruit-slepen-(laten)zij(dat) enwel~MieTs_eRieJM”.

Door het Nederlandse hulpwerkwoord ‘laten’ accentueren we de Pi’eelmodus in zijn causatieve functie, al hoeft dt niet omdat de Qalmodus ontbreekt. Doen we het wel, dan heeft het Nederlands een dubbele accusatief nodig (dat); in het Hebreeuws is het ingesloten object heel gebruikelijk. Wie dynamisch aequivalent wil vertalen, dient eerst de betekenis van de directe context te bepalen om een adequate betekenisoverdracht te kinnen bereiken.

Hoe dat bij deze tekst in de uitlegtraditie plaats vindt, wordt zichtbaar in de commentaren. In de prachtige reeks “Biblischer Kommentar Altes Testament” (BKAT) geeft Werner H.Schmidt (1988) daarvan een goed overzicht bij Ex.3:22.

EXCURS

In zijn Vorwort bij dit Teil II,1 van de BKAT plaatst hij zijn uitleg in het grote raamwerk van de zogenaamde ‘bronnenscheiding’. Met die methodiek is vanaf de 18e eeuw geprobeerd om zicht te krijgen op de VOORGESCHIEDENIS van de Hebreeuwse tekst zoals we die nu kennen. WHS acht de conclusies van deze methode voor de uitleg van Exodus over het algemeen betrouwbaar (BKAT II,1 S.V). Hij plaatst Ex 3:22 en dus ook Ex.12:36 in het tekstbestand dat toegeschreven wordt aan de Jahwist, een Hebreeër die als schrijver of verteller over God spreekt als JHWH. (Naast dit tekstbestand is er het tekstbestand van de Elohist; hij spreekt over god als Elohiem. Dat Hebreeuwse woord wordt algemeen met ‘God’ vertaald, maar kan ook ‘goden’ betekenen.) In het - op grond van deze methode samengestelde - script van deze ‘Jahwist’ ziet WHS (en vele anderen) dat als kader voor de interpretatie van Ex.3:22 (en 12:36) de uitspraak in o.a. Ex.23:15): “Mit leeren Hände, d.h. ohne Gabe, darf man nicht vor Jahwes Angesicht treten”. Ex.3:22 en 38:12 vertellen dan dat de Israëlieten bij hun uittocht deze gaven van de

Egyptenaren afpakten en dat dat kon omdat die dat door JHWH's toedoen toelieten. En dus kan / moet de Pi'eelmodus in beide teksten met 'beroven' vertaald worden.

Hoe aannemelijk deze analyse stap voor stap ook lijkt, hij berust op nog al wat aannames, waarvan wel iets af te doen is. We beginnen bij de laatste stap.

"en-JHWH hij-geeft gratie aan-het-volk in-de-ogen-van Miets'RaJieM" : daar staat toch: "en JHWH zorgde voor welgezindheid voor de Israelieten bij de Egyptenaren. Dat houdt toch geen subtiele vorm van dwang in? De Israelieten hoefden niets af te pakken: zij kregen het omdat er Egyptenaren waren die hen echt welgezind waren. Omdat dat bepaald niet voor de hand lag, heeft de verteller dat toegeschreven aan JHWH's betrokkenheid. Het wordt wel een heel bizar verhaal als achter een uiterlijke welgezindheid vijandschap en onwil verondersteld moet worden.

De voorlaatste stap verbindt Ex.3:22 en 12:36 met Ex.23:15. De laatste woorden van dit vers, dat gaat over Pesach, luiden zoals hier boven geciteerd ("men zal niet met lege handen . . . .") Diezelfde woorden staan ook aan het einde Ex.34:20. Daar gaat het over het 'lossen' van de eerstgeborene en ook dan staat er: "en men zal niet met lege handen . . . ". En alweer: het zou bizar zijn, als deze woorden vrijbrief gaven om deze 'gaven voor JHWH' eerst van anderen te roven. Nee, hier gaat het er om iets af te staan van jezelf. De handen van Ex.23:15 en 34:20 zijn vol van heel andere zaken dan die in Ex.3:22!

De op twee na laatste stap schrijft deze tekst toe aan het script van de Jahwist. Dat sript wordt volgens deze analyses gekenmerkt door een godsbeeld in veel verhalen en teksten dat nog primitievere en particularistischere trekken vertoont dan in het script van de Elohist..

Al deze analyses maken een ontwikkeling van het godsbeeld zichtbaar, dat veel overeenkomsten vertoont met wat volgens vergelijkbare analyses andere religies kenmerkt. De historiciteit van dit zich ontwikkelende godsbeeld is afdoende onderbouwd. Dat we, via dit

historisch kritische onderzoek en de daaraan verbonden bronnensplitsing, enig zicht krijgen op de voorgeschiedenis van de huidige tekst van TaNaKh lijkt ook geen twijfel. Het is interessant als onderdeel van het grote historische onderzoeksveld.

Maar in diezelfde historie, waarin we bronnensplitsing ontwaren, komen we ook - sinds de 3e eeuw v. Chr. o.a. via de Qumranvondsten - één duidelijk geredigeerde samenstelling van bronnen en bijbelboeken tegen, waarin alle onderdelen een specifieke plek hebben en een door die grote context bepaalde (nieuwe) betekenis kregen. Om de functie van passages en teksten binnen dat grote geredigeerde geheel te kunnen duiden, is het nodig OOK concordant, idiolect en morphologische te vertalen en ook rekening te houden met een totaal andere culturele context dan onze moderne. Bovendien: het is deze zo geredigeerde tekstenbundel waar de Synagoge op bouwt, waar Jezus op vertrouwt en die de Christuskerk als fundament belijdt. Omdat die zo geredigeerde tekst daardoor al eeuwen de menselijke ethiek beïnvloedt - en niet zo'n beetje - worden concrete vertaalbeslissingen gebruikt om concrete ethische standpunten te poneren. De houding t.o.v. homosexualiteit is daar van een even duidelijk als schrijnend voorbeeld.

Juist in een tekst als in Ex.12:36 beïnvloedt de keuze onze kijk op de inkleuring door deze tekst van de verhouding Israël en Egypte. "Roven" en "plunderen" hier zien staan, kan gemakkelijk een eventueel al bestaande negatieve kijk op de Joodse bijbel en het Jodendom bevestigen. En zo kan een vertaalbeslissing onze ETHIEK beïnvloeden.

We keren terug naar de "vertaalbijbel-vertaling" van deze tekst:

*"en-die-JHWH-van-Israël hij-geeft gratie aan- het volk;
en voorts-doen-zij-hen-wensen,
en-voorts-eruit-slepen-(laten)zij(dat) enwel~MieTs_eRieJM".*

Vertalen houdt in de betekenis van een zin overbrengen in de ontvangende taal. Maar wat betekent deze aaneenrijging van

Nederlandse woorden?

EXCURS

Het doel van de vertaalarbeid, dat een kleine groep vanaf 1968 voor ogen had, was de taalstructuur van het Hebreeuws zoveel mogelijk in het Nederlands zichtbaar maken. Dat betekende:

- 1. de woordvolgorde handhaven;*
- 2. de woordvorming (morphologie) nabootsen;*
- 3. de woordstamstructuur zichtbaar maken (concordantie);*
- 4. het grammaticale idioom overnemen (idiolectie);*
- 5. de voordrachtsaccenten via een muzikale uitdrukkingvorm de functie geven, die zij in de masoretische tekst ook hebben en die de grondslag vormen van de synagogale zangtradities overal op de wereld.*

Van 1968 tot 2004 is aan de concrete uitvoering gebouwd en geschaafd, veranderd en opnieuw begonnen. Toen kreeg de werkwijze een min of meer vaste vorm. In 2007 is een publicatie verschenen over psalm 25, waarin alle bovengenoemde doelen waren gerealiseerd: "NAAR JHWH DIE VAN ISRAËL", een uitleg van psalm 25. (Uitg. Shaker Publishing, Maastricht 2007).

Hoe zijn doel en subdoelen bij de vernederlandsing van Ex. 12:36 gerealiseerd?

De Hebreeuwse tekst begint hier met het onderwerp nl. de naam JHWH. i.p.v. met het werkwoord zoals meestal. Om die nadruk op het onderwerp recht te doen (en de woordvolgorde!) is het werkwoord met 'HIJ geeft' vertaald.

De Qalmodus wordt in de Vertaalbijbel consequent als praesens weergegeven - dat is een keuze! Het Hebreeuws kent maar twee persoonsvormen van het werkwoord. Eén met de persoonsvorm achter het werkwoord (in de ouden grammatica's 'perfectum' genoemd, daarom in het Ned. vaak met 'hebben' geconstrueerd. Daardoor lijkt de handeling in het verleden plaats te HEBBEN gevonden, terwijl het Hebreeuws de handeling als werkelijkheid en

geconstateerd aanduidt.

Hier kunnen we niet alle in's en out's t.a.v. het Hebr. werkwoord uit de doeken doen. Tot slot hierover dit: het is Spinoza die in 17de eeuw een Hebr.grammatica publiceerde, waarin hij vast stelt, dat het Hebr. maar twee 'tijden' kent: de verleden tijd en de toekomstige tijd (in de oudere grammatica's 'imperfectum' genoemd) en geen heden kent - maar dat ook niet nodig heeft omdat in die taal alles altijd 'heden; is zowel het verleden als de toekomst. Dat heeft ons ertoe gebracht om het perfectum met praesens weer te geven en het imperfectum met 'hij is aan't geven". Om de concordantie in het Nederlands te bereiken die het Hebreeuws laat horen, wordt in de VB NaTaN overal met 'geven' vertaald.. Maar wat is hier de strekking van de zo typisch Hebreeuwse zegswijze 'gratie (genade) in de ogen van'? Om te kunnen vertalen moeten we die bepalen. Maar dan merken we dat we bij deze tekst keuze mogelijkheden hebben. We geven er twee (maar er zijn er meer):

- 1.JHWH brengt t.b.v. Israël Egypte(naren) tot een oprecht goedgezinde houding, als zij wensen hebben;*
- 2.JHWH manipuleert Egypte(naren) om de Israëlieten te laten meenemen wat ze willen.*

Die keuze bepaalt de strekking van de zo weinig gebruikte Pi'eelmodus van het werkwoor NáTsàL in de tweede verschelf.

Hoe hier de keuze uitvalt en waarom, is in het voorgaande al uiteengezet. Zoals altijd moet ook hier kiezen verantwoord worden. Taalkundig kunnen beide opties en geven de Hebreeuwse constructies in dit vers stuk voor stuk te denken. De verantwoording kan niet taalkundig zijn, maar is religieus danwel ethisch bepaald.

gevolgen voor de theologie

De drie teksten die zo verrassend iets vertellen over het uiteengaan van Israel en Egypte als slot van het Pesachfeest, hebben alle dezelfde teneur.

Wie daar positief leest en vertaalt. constateert: ze gaan NIET als

vijanden uit elkaar!. Wie negatief vertaalt, volgt weliswaar de Joodse LXX van 2200 jaar geleden, maar brengt een vorm van wraakzucht (of in ieder geval van gedwongen herstelbetaling voor de geleverde dwangarbeid - zoals meerdere Joodse en Christelijke uitleggers verdedigen -) aan in het Pesachverhaal. Hier is o.i. dus sprake van een linguïstisch beargumenteerbare keuze, die een ethische verantwoordelijkheid met zich mee brengt.

Wie hier als Jood negatief vertaalt, zoals de LXX, doet verscherpt de breuk met de Egyptenaren en beschouwt zich aan het slot van het Pesachverhaal als terechte overwinnaar aan wie de buit toekomt. Die houding is voor de Jood begrijpelijk, maar biedt een treurig toekomstperspectief.

Wie als Christen negatief kiest, verdiept de onverenigbaarheid van Pesach en Pasen en beneemt zich uitzicht op de opheffing van het Schisma met de synagoge.

Bert van Kooij,
Amersfoort juni 2021.